

במעגל האשמה והחרדה

על סיפורי אהרן אפלפלד

סיפורי אפלפלד מצטיינים בייחודם. סיפור משלו יש לו צביון כה ברור משלו עד שניתן לזהותו מיד. בראש וראשונה מתבלטת בו האחירה.

אחירת הסיפורים היא תמיד אותה האחירה: אחירת הסבל של אנשים הקרובים אל המוות, בין אם המוות דולק בעקבותיהם, בין אם ניצלו ממנו והוא מטיל צילו על עברם.

בסיפורים שזמנם הוא ימי המלחמה רוב הגיבורים מנסים להבלט, לברוח. הם נודדים, בורחים, מסתתרים וכמו בחלום זועה שבו יודע הנמלט שסוף פו להיתפס, כך גם בסיפורים אלה ברור שאין לבורח תקווה. סופם של הסיפורים הוא הכרחי ובלתי נמנע. אפלפלד אינו מצויר את הסוף, את הרציחה, ואף על פי כן, היא מצטיינת לעיני הקורא.

כשם שבסיפורי הרדיפה אינו מתאר את הרגע בו משיג הרודף את הגר-דף, ובכל זאת מתגלה הרצח במלוא אימתו, כך גם בסיפורים העוסקים בתקופה שאחרי השואה, אין הוא מעלה זכרונות ומתאר את השואה ובכל זאת היא נפערת במלוא נחמתה. אפלפלד דומה למי שמתאר את אימי הפצצה האטומית לא ע"י סיפורו של עד ראיה, אלא ע"י תאור הדמויות האנושיות המעוותות ומצולקות שהור-תירה אחריה. דחקא הצגת השרידים מבהירה את מלוא משמעות הקטסטרופה שהותירה אותם בחיים.

גבוריו של אפלפלד, גם אלה שניצלו והם שלמים בגופם — הם כולם נפגעי השואה. השואה פגעה בהם בדרכים רבות שאחת מהן היא הדבקת רגש החטא לכל אחד חטאו שלו: גיבור הסיפור "מסע" הגיע לסוף המסע בלי חברו השוחט; האב, בסיפור הקרוי "מוכר", הגיע ארצה אחרי שהכניס את בנו למנוח; ליובה, גבורת "בגובה הקר", חטאה עם גויים. השואה הכריחה אותם לעשות מעשים העוברים את חיהם גם אחרי שהיא עצמה חלפה. "חטאי נשאר בי חי, גלוי כבכר", אומר אחד הגבורים. הרגשת החטא רודפת ומיסרת אותם לא רק על מעשים שעשו, אלא גם על עצם קיומם. החיים, צמאון החיים, ההאחזות בחיים, נחשבת להם, בעיני עצמם, לחטא.

קיטי הקטנה סבורה שהיא חיטאת כשהיא חשה בכוחות-החיים המפעמים בה. והוא הדין באנדריקו, המנסה לברוח מפני תאוותו לחיים. גבור "מסע" מתחזה לא רק על חטא שחטא בנהייתו אחרי מוכרת-אפרסקים

נאה, אלא אף על חטא שחטא בהנאה מן הטבע. "הנוף שבה אותי בקסמיו", הוא מספר, "השוחט חש בהשתאות הפסולה והיה מזרו אותי לתפילה". ההשתאות פסולה בעיני השוחט. הוא יודע שכל האמר: "מה נאה אילן זה" — חוטא. כך סבור גם הנזיר המחנך את אנדריקו. "כל לידה בי-חטא", מלמד הנזיר. החיים הארציים הם חטא. "העבר תובע כפרה מת-מדת", ורק המוות, מות-קדושים, מכפר על החטא. ואמנם, מספר אפלפלד שהשוחט בסיפור "מסע" מת מות קדושים: "הוא לא סינף עצמו בפיגוליהם, זך כחלף כשר עלה למרו-מיה של הזכות". ואילו הגיבור שנו-תר בחיים, שניסה תחילה להתקומם נגד הגויים ואחר כך נכנע והשתדל להסתגל אליהם, מרגיש עצמו חוטא ואומר על עצמו: "דומה הייתי לרוצח שעל ידיו מקריש הדם". שוחט אחר. גבור הסיפור "שוחט", זוכר ש"המעביר חלף על צחארו של עוף מביא גאולה לנפש", מזה הוא מקיש, כנראה, על מותו של אדם. אדם הנשחט, מותו מביא גאולה לנפשו. השוחט טומן את החלף שלו באדמה, שלא לבוא לידי נסיון והוא פושט צוארו וממתין לרוצחים.

קיטי, שהיתה מדמה לעצמה שבתו של אלוהים היא, קיטי שנוונה מאג-דות נוצריות והיתה כה קרובה לצלוב, אף היא מתה מות קדושים, לפי מיטב המסורת של ספרי-הקדושים. קיטי, הילדה היהודיה, היא הנוצריה הי-אמתית במנזר, משתמע מן הסיפור. היהודים הם הנוצרים האמתיים. מוע-לים כאן רעיונות הקרובים לנצרות: החטא הקדמון הרובץ על האדם מלידתו, הסגפנות והיסורים המטהרים את האדם מן החטא, המוות המכפר עליו.

לאור כל אלה, אין ספק שהגויים, הקרויים נוצרים, אינם נוצרים כלל. באירוניה מרה מתאר אפלפלד את המנזר החוגג סקס נוצרי, כביכול, יום-מותו של איזה קדוש, יבו בזמן היא מתעלם מחובתו הנוצרית האלי-מנטרית. הוא מספר: "אמנם אירעה באותו ערב תקרית שהיתה עלילה להשבית את השמחה. שתי נשים התפרצו למנוח בבקשן מקלט בין החומות, הן הוציאו חישי. כששני יזירים מושכים אותן אל השער". המנזר אינו נותן מקלט לנרדפות. הוא עוסק בעניינים שלו. מגדל צמחי-מרפא והצמחיה פורחת וסילה. המלי-חמה מביינה הרחבה למנוח. אין

במעגל האשמה

(סוף מעמ' 5)

ניגוד בין המנזר למלחמה. דווקא בשנות המלחמה משגשג המנזר. ה' קורא מרגיש ששגשוג זה ממעין סמא הוא ניזון, שהצמחיה, המנזר וכל העולם הגויי — יונקים מן הטומאה.

הרגשה דומה מעורר הסיפור "בגיא הפורה" שעל שמו קרוי הקובץ. גם כאן מתאר אפלפלד צמחיה במלוא גידולה. העצים עמוסי פרי. סתו גדוש צבעים ופירות. שפע, שפע של פרי. "השפע איים להציף את הגיא", אומר המספר. ושוב נדמה, אף שהדבר הא נאמר בפירוש, ששפע בלתי טבעי זה ניזון וגדל על דמם וגוויותיהם של יהודים.

מכל מקום, ברור לקורא, ששפע זה, שעושר טבעי זה, אינו שמור ליהודי. הקרע הידוע שבין היהודי והטבע, הניגוד התהומי שביניהם, בו לט ביצירתו של אפלפלד. כאשר, למשל, היקום כולו שמח על בוא הקיץ אחרי חורף קשה, אין היהודים יכולים לשמוח גם הם. בקיץ קל יותר לתפוס את הנמלטים. "כמה טוב לחוש את העשב" אומר המספר בסיפור "מצוד", אך ממהר להוסיף "מישהו יודע שהקיץ הקרב מאיים עליהם". הטבע אינו בן בריתם. הוא אדיש לסבלם. במלים אחרות חוזר אפלפלד ואומר ש"השמש זרחה, ה' שטה פרחה והשוחט שחט". הוא יודע שבדבריו יש משום חזרה. התי זרה מכוננת. אפלפלד סבור שבחיינו שולטת החזרה. הוא רואה את ה' מאורעות ההיסטוריים בשנים האחרונות כחזרה על מאורעות שכבר אירעו. נסיון השואה הוא בעיניו מעין חזרה מודרנית על נסיון המדינה בסיפורים "במדבר", "מצוד", "בשמש הדרומית", הוא מפתח מעין היסטוריוזופיה, הרואה את ההיסטוריה היהודית כהיסטוריה החוזרת על עצמה. הסבל היהודי חוזר ונשנה בכל דור ודור.

אפלפלד משתמש בסמלים להמחשת השקפותיו. השיירה משמשת לו סמל לגורל היהודי, גורל שאין להמלט ממנו. (גבור הסיפור "השיירה" מנסה להמלט ממנה — ונכשל). השיירה נודדת. אנשיה אינם מוצאים לעצמם מנוחה. הם נעצרים בפונדק שבדרך (שהמוזג בו הוא אותו מוזג יהודי

המוכר לנו מיצירות כה רבות). הם נחים קצת וממשיכים לנדוד.

כשם שהם זרים לטבע ולנוף שבו הם עוברים, כך הם זרים גם לאנשים שמסביבם. סולם הערכים שלהם שונה לחלוטין מסולם הערכים של ה' גויים. ניגוד זה מובלט בסיפור "הר' ויפה". מסופר בו על אב יהודי שבתו נחטפה על ידי גויים והוא רודף אחרי החוטפים יחד עם שני ז'אנדרמים גויים. אחד הז'אנדרמים מספר לאב היהודי: "את בתי שלחתי העירה" ואפלפלד מסביר את הכרזתו של הגוי: הגוי שלח את בתו העירה ואינו חרד לשלומה. הוא מציץ גם ליהודי ללמוד ממנו ולחדול לדאוג. "הוא מתכוון אליך, לחרדתך היהודי דית, לדבקותך העוורת המוליכה אתך שולל". דבקותו של היהודי במש"פחתו, בילדיו, נראית לגוי אחילית מוסעת. הוא סבור שהיהודי אינו יודע לחיות. "תן לחיים לזרום" הוא יוצץ לו. הגוי מעורה בחיים. הגויים יודעים לחיות. "מתוך עיניהם הקטנות מבצבצת איזו שמחת-חיים עוורת" אומר אפלפלד באותו סיפור. ואילו היהודי מנסה לעצור את זרם החיים, מתנגד לו ונלחם מלחמה אבודה.

מוטיבים ורעיונות אלה מצויים, כאמור בספרותנו ולא בהם החידוש. חידושו של אפלפלד הוא בדרך ה' אמירה, במבנה ובסגנון שאין דומה לו. כך, למשל, מתאר אפלפלד פרידה: "מריה ארזה חפציה ובעומדה רגע נשקפת במנורות המבריקות נראתה רזה שלא כשעורה. היא הסבה ראשה וקיטי הבחינה בתנועה האחיזה ש' רחשה פתע בנחושת". וכך הוא מתאר נופ: "הרוח חלפה והשאירה אותו באוויר היבש, בין גבעולי הגומא הגבוהים, הנבובים, עד כי יכול לשמוע את פנימיותם למרחקים".

לפנינו ראייה ציורית אוריגנלית ביותר שלא זכתה בסיפורים למלוא חופש הביטוי. מפני שעיקר ענינו של אפלפלד הוא באחירה הגודלית שעליה כבר דובר. עובדה טראגית היא שכושרי-ביטוי זה אינו יכול לפרוץ לו דרך אל מחוץ למסגרותיהם של סיפורי השואה. בזאת געשה האמן דומה לגיבוריו. אך הקורא מקווה שאפלפלד, שלא כגיבוריו, יצ' ליח להשתחרר ולפרוץ דרכים חד' שות לכשרונו.